QUINQUE CAPITULA

EX

PURGATORIO DANTIS

LATINITATE DONATA

A

CAJETANO DALLA-PIAZZA

VICETIÆ

EX TYPIS CAJETANI LONGO

M. DCCC. XLIV

ANTONIO GRAZIANI

CANONICO ECCLESIÆ CATHEDRALIS VICETINÆ

ALUMNI SEMINARII

Quandoquidem te, optime merite Rector, et tua virtus, et Reverendiss. Episcopi gratia, augusto patrum consilio Cathedralem Vicetinam illustrantium inseruit, nos alumni tui, qui te tamquam parentem alterum suspicimus, haec ex longo latino opere deprompta, quo jam defunctus est Cajetanus dalla Piazza quondam in hoc litterarum, graviorumque disciplinarum domicilio alumnus, deinde praeceptor, quae ipse nobis ultro largitus est, nunc primum in lucem edenda, tibiqueDedicanda curavimus, ut nostri erga te amoris, atque observantiae monumentum extaret, exoramus ut ea, qua soles benignitate hoc pignus excipias.

EX PURGATORIO

I.

Ut jam currat aquam meliorem carbasa tollit
Navicula ingenii nostri, post terga relicto
Tam diro pelago: veniuntque secunda canenda
Regna ubi stant animae purgandae, et scandere coelum
Emergunt dignae. Verum hic extincta resurgat
Ars nostra, o sanctae Musae, me namque ministrum
Legistis. Nunc Calliope det surgere vati,
Altius atque illo sonitu deducere carmen
Qui auditus miseris pressit praecordia Picis,
Sic ut spem nullam in venia posuisse ferantur.
Dulcis ab Eoa saphiro color, undique circum
Aeris aspectum puri sine nube serenum
Primam usque ad sphaeram suffundens, gaudia rursus
Jussit habere oculos simul ac me mortua passa est
Aura suis exire antris quae aciemque meumque

Vexarat pectus. Qui pulcher amare planeta
Hortatur, radiis juga subdita matutinis
Spargebat risu celans velamine pisces
Qui sibi ductores fuerant. Dextram ipse petivi,
Alteriusque poli vestigans lumina mente
Quatuor in coelo suspexi sidera nunquam
Cognita, primigenae nisi genti, atque ignibus horum
Ipse videbatur gaudens hilarescere Olympus.
O vidua extremam quae tellus vergis ad Arcton,
Cur tibi subducta est illas spectare facultas!
Cum detorsissem visum, oppositumque parumper
Axem quaesissem coeli, piger unde Bootes
Cesserat, ecce senex, nullo comitante ministro,
Qui tanto dignum cultu sese ore ferebat
Majorem ut patri natus non debeat ullus
Adstitit. In pectus longa illi barba cadebat
Cano mixta pilo, et simili coma sparsa colore
Hinc inde in partes geminas divisa fluebat.
Quatuor hae sanctae radiabant lumine tanto
In faciem huic luces, veluti mihi si qua fuisset
Flammiferum coram spectandi copia solem.
Quinam vos estis, qui contra flumina caeca
Ex imo aeterni fugistis carceris antro?
Talia, concutiens plumas, est fatus, honestas.
Quis vos adduxit? Vel quis praeferre lucernam

Vobis est ausus noctis per opaca profundae
Infernae quibus usque solent nigrescere valles?
Sic quas Tartareae subierunt funera leges
Franguntur? vel sic caelestia numina mentem
Mutavere novam, ut vos, o damnata, cavernas,
Pectora, adiretis nostras? Dux, atque Magister
Tunc me corripiens verbis, nutuque, manuque
Jussit in obsequium componere genva, oculosque.
Talia deinde illi contra: Non ista petivi
Regna meis opibus fretus. Descendit Olympo
Faemina, qua implorante comes, ductorque juvare
Hunc ego constitui, et quoniam tua certa voluntas
Postulat, ut mage nostra tibi, utque est vera patescat
Conditio, hoc equidem me haud posse negare fatebor.
Numquam hic supremam sibi vidit funeris horam,
Stultitia at ducente, fuit sic proximus, ut jam
Temporis haud multum abfuerit quin protinus atro
Conciderit letho. Ut dixi, me miserat Illa
Hunc ut subriperem. Effugii, at via vera dabatur
Nulla alia, excepta quam sum molitus inire.
Huic ego monstravi devotae examina gentis.
Nunc fert mens illos animarum ostendere coetus,
A quibus abluitur macularum funditus omnis,
Te jus dante, lues. Longum esset dicere, ut illum
Traxerim. At ex alto virtus descendit, opemque

Dat mihi, ut adducam fruiturum lumine vultus,
Atque oris sermone tui. Ne taedeat hujus
Adventus. Illi libertas quaeritur omni
Cara viro, ut novit, pro libertate cruorem
Qui dedit, ac vitam; tuque id nescire negabis,
Pro qua dulce Uticae duxisti occumbere, ubi ipse
Liquisti vestem quae multa luce micabit
Magna dies cum aderit; nec per nos laesa videbis
Edicta aeternae legis; nam vescitur iste
Aura vitali, nec Minos arbiter Orci
Me ligat, at me ille orbis habet, tua Martia casto
Lumine quem lustrat faciemque habitumque precantis
Nunc quoque habens, sanctum pectus, pro faedere primi
Conjugii, utque tuam sese patiare vocari.
Flecte igitur mentem per, qui hanc tibi jungit, amorem.
Nos septingemini valles sine visere regni.
Huic de te grates referam, si fama feratur
Vis tua per sedes illas. Mihi Martia, dixit,
Tantum cara fuit vestra dum sede fruebar
Ut sim largitus, dum vixi, quiquid habebat
In votis. At nunc cum trans mala fluminis atri
Stet vada, tempus abit, quo possit nostra movere
Consilia, ob legem, quae egressum jusserat istis
Imperitare locis. Sed si te faemina coetu
De supero movet, atque regit prout ipse fateris,

Haud opus estprecibus, tibinam satis esse putandum est
Hanc quod me poscis veniam, exorasque per istam.
Ergo i, et fac cingas huic crinem simplice junco,
Osque laves ipsi, ut sordes eluta recedat
Omnis, namque aliqua nebulae caligine laesos
Dedecerat primo visus offerre ministro
Aulae caelestis. Perparva haec insula in imo
Fundo, ubi se illidunt undae fert sponte palustrem
Per limum juncos. At quaevis altera planta
Seu frondens, solido seu stans in stipite, habere
Hic vitam haud possit, namque harum nulla secundat
Plagarum inpulsus. Ne postea ferre regressum
Hinc sit. Sol jam oriens clara vos luce docebit
Carpere iter levius qua sit minus ardua rupes.
Haec ubi dicta dedit nostris evanuit ille
Ex oculis. Ego humo mutus mea membra levavi,
Totus et accessi prope vatem, ac lumina in illum
Verti, atque is coepit: fili, vestigia nostra
Tu sequere, inque viam retro tendamus euntes;
Namque hinc planities fines descendit ad imos.
Eos vincebat modo facta crepuscula terris
Praemeditata fugam, nec jam procul inde videbam
Æquor crispato tremulum fervescere fluctu.
Per vacui non culta soli nos vertere gressus
Qualis qui excessit recta regioue viarum

Et redit, effusus cui tum labor ire videtur
Donec eo veniat. Postquam pervenimus illuc
Ros ubi cum radiis pugnat solaribus, atque
Sedibus insistens, quas mulcet frigidus aer
Rarescit lente, super herbam utrasque tetendit
Suaviter ille manus. Ego tunc haud nescius artis
Flens utrasque genas protendi. Tum ille colorem
Omnem detexit, mihi quem celaverat Orcus.
Exin desertam pelagi devenimus oram,
Quae sua mortales numquam vada findere remis
Viderat expertos reditum. Hic is mea tempora cinxit
Pro lubito alterius. Verum, o mirabile visu!
Nam qualisque et quanta fuit, quam legerat ante
Planta humilis, talisque, et tanta est visa renasci
Ilicet, inque loco pariter posita, unde revulsa est.

II.

Jam sole albebat qui in plano terminat aethrae
Prospectum circlus cui qui super imminet alter
Partiturque diem medium, qua se altius infert
Est tegmen Solymae; atque viae, quae conficit orbem
Parte sub opposita nox evadebat ab undis
Gangis, praeportans aequato pondere lances
Dextra elapsuras simul ac superaverit hilum:
Quare candidulo, ac roseo suffusa colore
Pulchra Aurora genas in qua regione morabar
Lutea fiebat nimio jam languida ab aevo.
Cum duce adhuc ibam propter vada caerula ponti,
Ut gens quae meditatur iter procedere certa
Corde, suoque moram non rumpens corpore; et ecce
Qualia, jam exoriente die, fulgentia Martis
Igne rubent inter densatos ora vapores

Hesperiam propter tumidi super aequoris undas;
Tale mihi lumen (sic hoc spectare facultas
Sit rursus) visum est ascendere per mare cursu
Tam cito ut alarum non ullum aequare volando
Remigium possit. Cum visus inde parumper
Flexissem, donec doctorem pauca rogarem
Hoc fulgere magis vidi, increbrescere majus;
Dein stetit ante oculos jubare undique circumfuso
Albi ignotum aliquid, sensimque exire videbam
Huic quiddam simile inferius. Dux hactenus ore
Conticuit donec nobis prima alba videndas
Ostendere alas; sed ubi bene navita cursus
Arbiter huic patuit, clamans est talia fatus:
Fac, fac utrumque genu flectas, ac jungito utrasque
Palmas, ecce tibi coelestis nuntius aulae:
Jam tibi continget tales spectare ministros.
Cerne ut spernet opes humanas, nec velit ullum
Velum, nec remum praeter, quibus emicat alas,
Per tam loginquis distantia littora terris.
Aspice ut arrectas ad coelum hic aera tranans
Explicat aeternas pennas, quas cernere non est
Tempore mutatas mortalis more capilli.
Dein quanto propius, propiusque accesserat ales
Divinus, tanto manifestior ille micabat
Clare, ut nostra acies aspectum ferre nequiret

Cominus; atque in humun defixi lumina visus.
Ast hic applicuit ripis agilissima cymbae
Texta levis, sic ut pinus nihil hauserit nuda.
In puppi stabat caelestis navita, talis
In fronte ut legeres hunc omni ex parte beatum,
Et turba umbrarum plus quam centena sedebant
Cantantes intus, quae vates carmina David
Edidit Aegypti de finibus egredientes
Judeos memorans, et erat vox omnibus una
Totam hymni legem, numerosque absolvere adortis.
Ut cruce signavit cunctas, tulit impetus illas
In terram. Iste cito quo cursu venerat, inde
Ex oculis abiit. Sed quae illic turba remansit
Ire videbatur rudis, atque ignara locorum
Circumspectando, haud aliter, quam qui nova tentat.
Omni ex parte diem telis urgebat acutis
Sol, qui cornigerum expulerat medio aethere caprum,
Cum nova gens ad nos sublata fronte loquuta.
Sis nota est vobis, quae ad montem semita ducit,
Hanc nobis monstrate, inquit. Dux talia contra:
Nos hunc haud nescire locum vos forte putatis;
Attamen hac, ut vos, peregrini erramus in ora.
Huc aliud per iter nos paulo venimus ante,
Asperitasque viae nos talis tantaque fregit
Ut jam sit nobis ultra conscendere ludus.

Quae sensere animae me per spiracula vitam
Ducere, mirantes vultu pallente stetere.
Atque ut gestantem ramos pacalis olivae
Circumfusa ruit turba auditura loquentem
Legatum, et quemquam haud refugit calcare premendo;
Sic hae felices animae intendere frequentes
In me aciem pariter certantes cernere coram.
Pene iter oblitae, quod puras mittit et alma
Indutas forma. Vidi procedere quamdam
Me complecti avidam, ac tanto haec ardebat amore
Ut me compulerit simili quoque munere fungi.
O umbrae humani praeter speciem oris, inanes!
Ter vincire manus post hanc tulit impetus, et ter
Ad pectus rediere mihi. Reor ora stupore
Me pinxisse, etenin risit, seseque retraxit
Umbra, at ego ulterius processi hanc pone sequutus.
Suaviter haec jussit pedibus me parcere; at ipsa
Tunc mihi cuja esset patuit, precibusque rogavi
Sisteret ut gressum, ne fandi copia deesset.
Illa mihi: qualis mortali corpore vinctam
Me tibi conjunxit, talis me morte solutam
Jungit amor; quare sto. At quae te causa coegit
Has quaepisse domos? O mi Casella, per istud
Veni iter, ut me alio reducem illic tempore sistam.
At quis praeripuit tantam tibi temporis horam?

Iste autem: A quoquam mihi nulla injuria venit,
Si mihi, qui imponit quo visum est tempore, quosque
Vult, cursum ad ripas istas mihi saepe negavit.
Namque illi alterius sua sit bene justa voluntas.
Quamquam ex quo trinos verterunt sidera menses
Pace bona quemcumque animus intrare ferebat
Accepit patiens. Ego qui mare prospectabam
Tybris ubi spumante salo se immiscet ab illo
Comiter exceptus sedi qua versa tenebat
Remigia alarum, nam semper convenit illuc
Erga Tartareas quicumque haud labitur undas.
At tibi nota olim nova ni lex abstulit, aut te
Usus expertem fecit, quo saepe canebas
Carmina amatorum, cupidique et multa moventis
Cor mihi eras solitus plena donare quiete,
Paulisper libeat, dixi, solarier aegrum,
Qui tanto huc lassus veniens angore laboro.
Qui mecum intus Amor mentis penetrale potitus
Colloquitur: sic is caepit dulcedine vocis
Tanta, ut suave melos mihi adhuc modo pectora pulset.
Praeceptorque et ego simul et tota altera turba
Hunc juxta usque adeo visa est contenta, suisque
Jam compos voti, veluti si nemo moveret
Corde alias curas. Ita nos consistere hiantes
Intentique notis; verum en longaevus honestus

Advenit, increpitatque; quid hoc est, pectora lenta?
Qualis neglectus? Quid statis? Quaerite cursu
Montem, quaeque Dei prohibent vos ora tueri
Ponite ibi squamas. Ut far loliumve columbi
Si quando carpunt simul inter pabula stantes
Nec praeportantes festum de more superbum,
Si quidquam apparet formidinis, ilicet escam
Deseruere omnes cura majore premente;
Sic ego deseruisse melos turbae illa recentis
Agmina, et ad montem pariter contendere vidi,
Ut qui carpit iter, nec novit qua sit eundum
Quaerenti metam; nec nos minus incitus ardor
Ex illis propere ripis discedere adegit.

III.

Improvisa licet disperderet undique latos
Hos fuga per campos, gressu properante petentes
Montem, quo impellit ratio, mihi stringere fidi
Cura fuit comitis latus. Et quo tendere cursu
Hoc sine quivissem? Quis me per saxa rigentis
Traxisset rupis? Perculsus pectora morsu
Ire videbatur proprio. O mens conscia digna
Puraque, ut exigui species erroris amaro
Te pungit stimulo! Postquam pedis impetus illi
Decrevit, quemvis habitum qui invertit honestum
Mens mea, quae primo stabat contracta, resumens
Propositum, expandit se, ut quae cupiebat, et ora
Converti ad clivum, qui sese effundit, et alto
Fit propior coelo. Solis post terga rubentis
Flamma meo densum offendens cum corpore fulcrum

Fracta meam fuerat describere visa figuram
Ante pedem. At metuens ne solus linquerer illic
Me circumverti, sed tum mihi cernere terram
Contigit obscuram ante meam tantummodo formam
Et mihi, qui solamen erat, sic ora resolvit
Totus in occursu, quae diffidentia mentem
Coepit, me tecum haud esse, et te haud ducere reris?
Hesperus est, ubi membra jacent, queis clausus opacam
Protendebam umbram. Hæc Calabri rapuere, tenet nunc
Partenope, quod si prae me haud effunditur umbra
Nec mirere magis, quam cum haud intercipit ignem
Alterius radiis caelestis quilibet orbis.
Haec parat apta pati cruciatum, aestumque, geluque
Corpora quae virtus nobis aperire recusat
Quod facit. Insanit qui spe sibi spondet inani
Immensam se posse viam percurrere mente
Quam tenet una Dei natura, triplexque potestas
Unius ac trini. Proles humana doceri
Non ultra fines contenta, absiste moveri;
Nam si vi propria potuisses discere cuncta,
Virginis intactae haud eguissent tempora partu.
Et desiderio multos pallescere vano
Vidistis queis plena quies concessa fuisset.
Nunc datur aeternum his in poenam corde dolendam,
Nicomaco natum Stagiriten, atque Platona

Permultosque alios dico, et capite inclinato
Hic os compressit turbatus. Ad infima montis
Venimus, atque isthic ita visa est ardua rupes
Ut levitas crurum hanc suaderet scandere frustra.
Inter Turbiam, atque Ericem mage vasta, magisque
Sola via, ad nostram est lenissima scala, patensque.
Quisnam ubi in acclivi rupes jacet ista, docebit ?
Doctor suspenso dicit pede, ut ire sine alis
Qui caret his, possit? sed figens lumina terrae
Dum mentem ille suam quae sit via eunda rogabat,
Atque ego lustrabam suspectans undique saxum
Adfuit adveniens animarum exercitus ingens
Nos contra ad laevam, nec visa est turba moveri,
Tam lento illa mihi visa est procedere gressu.
Tolle tuos oculos comiti dixi, atque magistro:
Ecce, hinc consilium unde petes, si pectore pendes.
Tunc me respexit, vultu et laetante solutus
Sic ait. Ergo illuc vestigia nostra feramus
Nam lente incedunt, et tu dulcissime fili
Spem firma. Sed adhuc tanto procul intervallo
Illae aberant, dico post passus cum duce mille
Emensos, quanto a longe jaculante recedit
Missa silex dextra, cum altae saxa aspera rupis
Strinxerunt cunctae, constipataeque stetere;
Ut qui mente manet dubia, et circumspicit haerens.

O bene defunctae, o animarum laeta corona
Virgilius coepit, per pacem vos precor illam
Quam reor ex vestris ardentem quamque manere:
Dicite ubi jaceat mons, sic ut scandere in altum
Sit nobis; nam quo plus quis sapit, hunc terere horas
Frustra, plus taedet. Veluti sua saepta relinquunt
Singulae oves, binae, trinae et stat caetera turba
Subtimida, affigens oculos simul, oraque terrae,
Quodque facit prior, et faciunt uno ordine cunctae,
Densae humeris huic ad dorsum si forte moratur
Simplicitate pari dociles, pariterque quietae,
Atque id qui, ignorant. Ego sic accedere vidi
Quae caput illius gregis ibat sorte beati
Gestantis pariter decus incessu, ore pudorem.
Verum ut humi lucem prae se videre refractam
Me dextrum objiciente humerum, qui extenderat umbram
A me, ad speluncam, gens omnis restitit, ac se
Paulum retraxit, reliquaeque hanc pone sequtae
Ignarae quare id fieret cessere vicissim
Retro. De vestris quamquam me nemo rogavit,
Hunc, quem suspicitis, terreno corpore opacum
Esse, ego confiteor per quem modo fixa videtur
Lux solaris humi. Mirari absistite, et ipsum
Non sine demissa e coelo virtute putate
Quaerere; qua superet munimen parjetis hujus.

Talia Praeceptor: Dignusque exercitus ille:
Ferte igitur gressus retro, nobisque praeite
Respondit dorso manuum velut indice tento.
Unus et ex illis coepit: Quicumque vocaris
Tu sic incedens, oculos converte, tuoque
Volve animo, an vultus illic perspexeris unquam
Nostros. Respexi figens mea lumina in illum:
Flavus erat, pulcher, forma spectandus honesta,
Deque superciliis unum diviserat ensis.
Vultu ubi demisso me unquam vidisse negavi
Illum, inquit, cerne, atque in summo pectore vulnus
Ostendit, ridensque, ego sum Manfredius, addit,
Imperatrix quem Constantia fassa nepotem est.
Quare oro, ut vestras simul ac remeabis in oras
Purchram adeas natam, quae in luminis edidit auras,
Celtiberae, et Siculae gentis lumenque, decusque,
Illi ut vera canas si quis contraria narrat.
Postquam me geminae lethali vulnere plagae
Ruperunt, flentem victas dare supplice voce
Viderat ille manus, qui parcit corde lubenti.
Ausa, atque acta mihi scelerose, horrenda fuere;
Divina at Bonitas tam late brachia porgit
Ut prehendat quidquid conversum suspicit ipsam.
At si Clusinus Pastor venatus in agro
Me per Clementem, tunc saltem volvere librum

Coepisset, dictante Deo, qui scriptus habetur
Corporis ossa mei post pontem condita starent
Sub molis statione gravis propter Beneventum.
Nunc illa illidunt imbres, et flamina vexant
Regni extra fines, Verdim quasi propter aquosum
Quo permutavit restincta luce cadaver.
At quos devovit verborum formula, non sic
Perdit, ut aeterni non possit vivida amoris
Flamma redire iterum, dum aliqua spes praedita vita est.
Haud equidem inficior praereptum morte, proterve
Contra se stantem, quem Ecclesia sancta notasset,
Quamvis poeniteat prohiberi hoc littore in omnem
Annum, ex quo mentem voluit durare ferocem
Triginta magnis volvendis orbibus annos,
Vota bonaeque preces isti compendia legi
Ni faciant. Ergo jam prospice si potes ullis
Tu me hilarare modis, et natae nuncius ito
Ut bona cognoscat per te, Constantia, qualem
Hic me vidisti, quam haec interdicta docebis,
Namque hic per vestros lucrari multa solemus.

IV.

Cum propter sensum seu gaudî, sive doloris
Qui quamdam ex nostris virtutem apprehendat, in illam
Se bene mens animi figit, non ista videtur
Amplius ad reliquas alias se extendere vires.
Quapropter longe diversi errare putantur
Qui credunt aliam, atque aliam insuper inflammari
In nobis animam. Nam si quid fertur ad aures
Aut oculos rerum, valido quod distrahat ictu
It tempus, neque homo sentit. Namque illa potestas
Quae sensu haeret in hoc, alia est, atque integra nostrae
Tota animae. Haec quasi devincta est, manet illa soluta.
Id verum experto patuit, cum fantis ab ore
Umbrae pendebam, et mirabar plurima, donec
Quinquaginta gradus superaverat aethereus sol,
Nec sensi, nisi tunc, cum illarum venit ad aures

Umbrarum is clamor nostras: quod poscitis, hic est.
Majorem objicibus, sepis vallavit hiatum
Villicus exiguo spinarum saepe maniplo
Usus, ubi nigro suffunditur uva colore
Quam fuit ille aditus, per quem conscendere solis
Contigerat vati, atque mihi post terga caterva
Discedente alia. Sanlaeum est repere plantis,
Naulo delabi; atque tuum Bismantua dorsum
Exuperare datur, verum hic opus esse volatu
Res docet, alarum levitate, et scilicet ingens
Queis desiderium pennis ducebat adortum
Illum pone sequi qui spem dabat, atque ferebat
Prae se, meque facem. Nos inter fragmina saxi
Venimus ascensu. Stringebatque undique corpus
Summa; pedes, pariterque manus pars infima semper
Poscebat. Postquam supremo in margine rupis
Alterius stetimus ripae nacti aequor apertum
O mi praeceptor, dixi, quem carpere callem
Fert animus? Tunc ille mihi, descendere passu
Parce ullo, ac post me teneas saxa ardua montis
Scandendo, sapiens dum nobis obvius adsit
Monstrator. Sed apex summus distabat ab ima
Radice usque adeo, ut visum longinqua tuentem
Falleret, atque assurgebat magis ille superbe
Clivus, quam ex medio ad centrum demissa quadrante

Linea. Lassus eram, cum coepi, respice, dulcis
Mi pater, atque vide ut maneo jam solus, ubi ultra
Contendas. Fili respondit, repere perge
Atque accede isthuc, ostendens proxima rupis
Terga impendentis, quae ex illa parte rigentem
Undique clivum ambit. Tales mihi verba Magistri
Admorunt stimulos, ut juxta hunc niterer ipse
Reptando usque adeo donec saxi aspera moles
Sub pede pressa meo est, et ibi consedimus ambo
Ortum spectantes, qua ex parte ascendimus ante
Nam juvat emensos oculis lustrare viarum.
Difficiles flexus, subjectaque littora primum
Legi, deinde oculos ego coepi tollere in altum
Ad solem, ac laeva hunc mirabar spicula lucis
Mittere. Me vates suspensum haerere stupore
Sat sensit, dum lucis iter, solisque tuebar
Quem tunc nos inter, Boreamque intrare videbam
Is mihi. Si gemini lucentia sidera fratres
Cum speculo ducente jubar, sursum, atque deorsum
Una irent, ibi in obliquo curvamine sectum
Aspiceres rubrum iter solis, dum vertitur, ursas
Stringere adhuc propius curru, nisi tramite abiret
Antiquo. At cur id fiat, si cernere posse
Optas, fac mente attendas, ac finge Sionem
Tantum, atque hunc montem terrarum existere in orbe

Sic ut qui in plano prospectum terminat aethrae
Circlus utrique unus pateat, diversaque sphaerae
Puncta utrique habeant bifidae, tunc ipse videbis
Ut sit, per quod iter Phaeton male decidit ausis
Huic latere ex alio sol conspiciendus, et illi
Ex alio, clare si advertas lumine mentis.
Haud unquam certe res est tam clara Magister
Visa mihi, atque modo, dixi, hanc dignoscere fas est
Quod prius ingenium mihi erat minus utile visum.
Namque orbis medius, quem circum sidera motu
Labuntur supero, qui aliqua appellatur in arte
Æquator, quique usque inter solemque, hyememque
Est situs, ob caussas illas quas dicis, ad Arcton
Hinc discedit, ubi contra hunc Judaea videbat
Gens, rutila ad calidas tendentem lampade partes.
At nisi te taedet, me valde scire juvaret
Quanta terenda fuat nobis via, nam altus ad astra
Mons scandit plus quam mea lumina scandere possint.
Virgilius mihi, is est clivus, respondit, ut usque
Sit gravis ad summum nitenti evadere ab imo.
At quanto plus ascendes minus ille nocebit.
Quare ubi suavis erit tibi sic, ut vadere in altum
Res tibi habenda levis veniat, velut ire secundo
Flumine navigiis deorsum, tunc haec semita habebit
Finem et securae dabitur dare membra quieti.

Nullum ultra verbum, namque haec verissima novi.
Vix haec fatus erat, subito cum venit ad aures
Proxima vox; fortasse prius tibi copia deerit
Sidendi, ad sonitum cujus convertimus ambo
Lumina, et a laeva saxum conspeximus ingens,
Quo neque ego, neque dux oculòs adverterat ante.
Repimus huc, multaeque isthic sub tegmine stabant
Umbrae post saxum, ut queis mollis inertia suadet
Stare, atque ex illis unus languescere visus
In sede haerebat complexus genva, tenensque
Haec inter vultum demissum. O blande Magister
Hunc lustra, dixi, qui se manifestat inertem
Sat plus, quam si pigrities soror afforet ipsi.
Tunc inspecturo venientes haec prior illi
Cura fuit modo per coxam contendere visum
Haec fando: tibi praestanti conscendere par est.
Tunc mihi nosse hominem licuit, nec plurimus angor.
Qui cogebat adhuc animam celerare parumper,
Illuc ferre aditum vetuit. Postquam obvius isti
Restiteram, is tollens caput aegre, ita voce profatur:
Jam bene novisti qui fiat, ut aureus axem
Sol humero a laevo ducat. Pigra coepta, brevisque
Sermo, mihi ad risum solverunt labra parumper.
Dein coepi: Belacqua, tuum jam parco dolere
Casum, at me doceas cur hac in sede moraris

Immotus, num forte manes, quem pone sequaris
Ductorem? An potius te mos vetus ille revinxit?
Ille mihi; Frater, quid me ascendisse juvaret
Si quam praefecit numen custodia portae
Me loca, ubi poenas luerem prohiberet inire?
Est opus, ut primum mihi vertant astra tot annos
Excluso, quot adhuc annos vixi; Namque utile flendi
Tempus distuleram in finem, nisi vota, precesque
Corde erumpentes cui gratia donat habere
Vitam, consurgant ad quem mittuntur; at illae
Quas fundunt alii, quae non caelestia tangunt
Pectora, quid prosunt? „Et jam sublime petebat
Prae me, ac dicebat vates, jam perge; Viden ut
Axe diem medium sol hinc contingit, et inde
Nox pedibus tegit Hesperii jam regna Marocchi."

V.

Jam procul umbrarum coetu digressus ab illo
Ibam ductoris vestigia pone sequutus,
Cum digitum intendens post me talem edidit una
Exclamans vocem. En si non fulgere videtur
A laeva jubar huic subeunti et planta moveri
Non secus ac vivo! Ad rumorem ego lumina verti
Atque illas vidi me unum lustrare stupentes,
Et retro fracti cedentia lumina solis,
Cur in tot curas animum tibi dividis? inquit
Doctor, ita ut gressus cessarint? Quid tua refert
Quidquid stridentes hic mussant? Pergito mecum
Et sine sponte sua post tergum dicere gentes,
Sta veluti turris, quae elato vertice numquam
Quid possit Boreas novit. Nam semper ubi una
Atque alia, atque alia invadit praecordia cura

Longe a proposito fertur, quia ubi altera gliscit
Altera lentescit. Quae mallem dicere contra
Hoc uno excepto? venio. Id dixi ora colore
Valde conspersus, quo vir quandoque repretus
Est dignus venia. Interea transversa legentes
Clivi, prae nobis paulum longo ordine turbae
Ibant pro versu versum Miserere, canendo
Reddentes. At ubi sensit me turba vetantem
Per corpus transire meum quae spicula mittit
Sol, interruptum mutarunt carmem in unum
O, longum, raucumque sonans. Ast agmine bini
Ex illo qui se legatos ore ferebant
Occurrere simul nobis, et voce rogarunt,
Quae sit conditio vobis decreta, docete.
Atque meus Doctor: jam vobis ire licebit,
Atque his qui mittunt eadem haec responsa referre,
Hujus adhuc corpus vera coalescere carne.
Cujus ut inspiciant umbram si forte stetere,
Ut reor, haec satis est illis responsa dedisse.
Ipsi habeatur honor, quod eas fortasse juvabit.
Accensos nunquam nocte incumbente vapores
Tam cito ego vidi sudum diffindere caelusa,
Aut mense Augusti nubes jam sole cadente
Quam citius reditum hi tulerint super ardua montis:
Atque ubi perventum est illuc, comitante caterva

Advenere sua regressi, ut fusa sine ullo
Turba ruit fraeno.Quae se agglomeratque premitque
Ad nos festinans numero gens plurima abundat
Et venit oratum, Vates dicebat, at ipse
Ne tamen ire viam desiste, audique rogantes
Non interrupto gressu. O tu quae artubus illis
Cum quibus existi primas in luminis auras,
O anima, incedis vestita, initura beatas
Sedes, clamabant venientes, ito parumper
Lenius. Atque vide num quem tibi noscere nostrum
Hic tibi contingat, cujus narrata reportes
Ad vestros. At cur properas? cur stare recusas?
Nos vis hostilis jam cunctos funere mersit
Assueti sceleri extremum duravimus usque
Ad tempus, donec lumen coeleste refulsit
Mentibus ac docuit sic ut malefacta perosus
Cum fletu, et certus veniam indulgere nocenti
Quisque sua exivit placato numine vita,
Visendi quod amore sui praecordia adurit,
His ego: ut in vestros ego figam lumina vultus
Haud ullum inspiciens nosco. At vos si qua juvabit
Res penes arbitrium nostrum, o bene nata animarum
Saecla, loqui haud pudeat. Nam pacem juro per illam
Quam jubeor tantum ductorem pone sequtus,
Nunc hoc, nunc illo properans mihiquaerere in orbe

Id me facturum. Tum contra talibus unus
Iafit. Quisque tuo benefacto fideret ullo
Quamquam haud jurasses verbo, prodesse studentis,
Dummodo proposito non obstet vestra facultas.
Quare ego prae reliquis unus qui te alloquor oro,
Ut si forte unquam terram conspexeris illam
Æmiliae finet inter, quaeque Appulus arva
Exercet positam, Fani tu largus abundes
Supplicibus verbis, quisque ut bene numen adoret
Pro me ut purgando gravium delere malorum
Sit mihi fas labem. Namque est mihi patria Fanum.
Verum Antenoreos inter mihi plura profunda
Unde cruor fluxit nostra in qua vita sedebat
Vulnera venerunt ubi tutius ipse latere
Rebar. Atestinus vehementi percitus ira
In me plus aequo patrati est criminis auctor.
Quod si dum fugi Mirae loca lata petissem
Cum prope Oriacum me primum opresserat hostis
Nunc quoque vitalis ubi ducitur aura manerem.
Currenti est quaesita palus, cannaeqne, fimusque
Impediere adeo trepidantem, ut corpore prono
Conciderim, atque meis vidi manare cruentum
In tellure lacum, venis. Deinde incipit alter.
O quae vota trahunt te celsi ad culmina montis
Sic rata sint, succurre meis miserescere praesens

Corde bono atque pio. Primas Monsfeltrius auras
Ducere me vidit. Buoncontem agnosce; Joannae
Non est cura mei, nec respicit altera egentem
Turba. Ideo hos inter demissa fronte vagari
Cogor. Ego huic: quae vis fortunatque Compaldino
Te sic avertit procul, ut se scire sepulchrum
Nemo tuum dicat? Tunc is mihi talia reddit.
Infra Clusinos agros delapsus Eremo
Tollit ubi culmen pater Apenninus ad astra
Fons ruit oblique qui dicitur Archianus.
Illuc perveni quo fertur nominis expers
Unda meum diro transfossus vulnere guttur
Diffugiens pedes atque irrorans sanguine campum.
Hic me defecere oculi, pariterque loquela
Clamantem extremum lingua frigente Mariam
Et corpus mansit solum. Neque vera pigebit
Dicere, tuque refer vivis. Demissus ab alto
Ales me prehendit coelestis nuncius aulae.
Tartareus contra clamare, o tu incola coeli
Cur me dimittis vacuum? Tu aeterna reportas
Istius spolia ob miseram mihi, quae eripit illum
Lacrymulam. At reliqui quod me manet ipse repexum
Longe aliter mittam. Scis jam ut se tollit ad auras
Collectus vapor humidus, atque recedit in umbrem
In loca cum surgit gelidis ubi stringitur Euris.

Hucvenit malus ille animus, qui mille nocendi
Usque artes poscit solertis acumine mentis.
Et fumum, et ventum ingenita virtute repente
Movit. Ubi est extincta dies, caligine vallem
A Protomagno in coelum sublime minantis
Montis ad usque jugum texit. Dein desuper aethram
Admonuit, foetusque in aquam dissolvitur aer.
Praecipitant imbres, et quos jam terra nequibat
Accipere in fossas tulit impetus; utque fluentis
Mos solet esse amplis undae traxere ruinam
Tam rapidae in flumen regale, ut nulla valeret
Vis prohibere malum. Mea frigore membra soluta
Indomiti invenit furor improbus Archiani,
Inque Arnum injecit, solvitque a pectore nexam
Quam fecere crucem mihi bracchia, cum dolor ingens
Me vicit domitum, et per ripas volvit, et imum
Per fundum, deinde ipse sua cinctum, atque revinctum
Involvit praeda. O patrias ubi rursus adire
Fas tibi erit terras, dabiturque quiescere longo
A cursu, atque labore viae, sic fata secundam
Tertia post animam est, haud obliviscere nostri.
Sum Pia, me fecit Sena, confecitque Maremma,
Scitque haec ille prius mihi qui donarat habere
Annellum, sociamque tori, uxorumque vocarat.